

Hang és ima

Egy Babits-vers a tankönyvírás horizontváltásában

„Az összes biztatás közül, amelyet mi emberek magunktól megszólaltathatunk, a nyelv a legnagyobb és a legfőbb.”

Martin Heidegger (1)

„A mondat titka nagyon nagy titok, talán a legnagyobb misztérium az irodalomban. [...] De annyi bizonyos, hogy minden irodalmi forradalom abból állt, hogy valaki megteremtett egy új mondatot.”

Szerb Antal (2)

Babits Mihály költészetének kánonban elfoglalt helye az elmúlt száz évben többször (és mindahányszor jelentékenyen) módosult, ám e líra állandó jellemzője maradt, hogy mindvégig a kánonban foglalt helyet. (Hol a centrumban, hol a centrum periferiáján.) A költő verseit – Nemes Nagy Ágnestől Németh G. Bélán át Rába Györgyig – a kritikai és irodalomtörténet-írói figyelem számos releváns változata vonta értelmezői látókörébe. Ezért is föltűnő, hogy miközben a *Jónás könyvének* lényegében már az egykorú kritikai fogadtatás a kánonban jelölte ki helyét (amely pozíciót csak deformálhatta, de meg nem semmisíthette a marxista „esztétikai” diszkurzus), a *Jónás imája* című költeménnyel jobbára csak mint járulékos dokumentummal, lírai appendixszel, „a nagy költemény utóhangjá”-val (3) vetett számot a befogadás. Született ugyan nem egy kitűnő, iskolai kezek között is jól hasznosítható elemzés a műről (4), ma mégis meghatározóbbnak (s többnyire meggyőzőbbnek is) érezhetjük azt a kritikai szöveget, mely a költői beszéd szerepbe rögzülő, autoritás-elvű változatát látja Babitsnak ebben a szövegében (is). (5)

A következőkben egyfelől a vers – életműbeli és költészettörténeti – jelentősége mellett próbálunk érvelni. Másfelől, irodalomtanításunk egy kulcsproblémáját élesítve ki, a mű tanulságos tankönyvi fogadtatástörténetének egy meghatározó fordulatát értelmeznénk.

Jónás imája

Hozzám már hűtlen lettek a szavak,
vagy én lettem mint túláradt patak
oly tétova céltalan parttalan
s úgy hordom régi sok hiú szavam
mint a tévelygő ár az elszakadt
sövényt jelzőkarókat gátakat.
Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos úton
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rim
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom,
hogyan ki mint Jónás, rest szolgája, hajdan
bujkálva, később mint Jónás a Halban
leszálltam a kinoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három óra, három
évre vagy évszázadra, megtaláljam,
mielőtt egy mégvakabb és örök
Cethal szájában végkép eltűnök,

a régi hangot s szavaim hibátlan
hadsorba állván, mint Ó sugja, bátran
szólhassak s mint rossz gégeből telik
és ne fáradjak bele estelig
vagy míg az égi és ninivei hatalmak
engedik hogy beszéljek s meg ne haljak.

A *Jónás imája* verscím birtokos jelzős szintagmája a szövegre az „ima” műfajjelölőt írja rá (bennfoglalással elvileg azonosítva a megszólítottat, Istent is (6)), a versbeszéd alanyaként pedig Jónást nevezi meg. A versbeszéd nyelvi-poétikai összetettsége – a bizonytalanság (elbizonytalanodottság) szervezőelve jegyében – azonban feszültséget teremt cím és szöveg között: az önmagát imaként definiáló textusnak nincs megszólítottja (a *Gazda* egyes szám harmadik személyben említődik), ráadásul (ami ennél lényegesebb) a Jónás imájaként aposztrófált versszöveg Jónásról magáról is – egy hasonlítás keretében – egyes szám harmadik személyben beszél. Két Jónással kellene számolnunk? A verscím nem a versre, hanem a *Jónás könyve*-beli (a Cethal gyomrában mondott) imákra utalna? A „szerepvers” sajátos működés módja engedné meg a Jónás-alak megkettőződését? (A „szerepvers” nagy hagyományú terminusának mélyen problematikus [mert előzetes arccal, alakkal számoló] jelentéskörébe most nem bonyolódnánk bele.) Ezek alapján a művel kapcsolatban föltehető, talán legfontosabb kérdés: Ki az, aki beszél? Jónás (mint a „nyelv helye” (7))? A nyelv? Az ima? A vers? A hang? Esetleg a hagyomány maga? S egy lehetséges olvasatban, mint Jónás Ninive lakóit, a vers megfoghatatlan s megfogalmazhatatlan alanya a szavakat téríteni meg – szándéka (vagy valamely fölöttes szándék) szerint. Ki kinek az „önmagája”? A retorikai-jelentéstani eldönthetlenség e horizontján a Jónás imája sajátosan többszólamú (és többalanyú) versbeszédként viszi színre magát – a mű hatása elsődlegesen talán éppen ebben: a kommunikatív széttartás beszédformájában, az egy hangra írt többszólamúság retorikájában rejlik.

A beszélő és a nyelv viszonyának a beszélő létét érintő elbizonytalanodása több szinten, több ponton s a vers egészében is megnyilvánul. Ebben hasonló mértékben működik közre az egyszerre archaikusnak és (mai nyelvérzékünk számára) rontottnak ható egyeztetési anomália („hűtlen lettek”) a vers alliterációval (Hozzám – hűtlen) is nyomatékosított fölütésében; a második tagmondat bevezetése a „vagy” kötőszóval; később a központozás részleges elmaradása (mint a szabatos és harmonikus írásbeliség diszharmonizálásának eszköze); s a sorátlépések viszonylag nagy száma.

A lírai beszédhelyzetet vázoló s valamelyes öndefinícióra is vállalkozó első verssegység (1–6. sor) után a második szakasz (7–26. sor) óhajto mondatba foglalt fohászban teljesíti ki a szöveg intencióját. Mint jeleztük, a fohásznak nincs közvetlen megszólítottja – e retorikai jellegzetességen a rejtőzködő Isten Jónás könyve-beli toposza is átérthető; az ott tükörszerűen kölcsönössé tett ember–Isten viszony logikájával egyetemben: „akár-hogy elrejtőzöl, látlak, Isten! / Rejteztem én is elüled, hiába!”

A könyörgésben a célirányos létbeli biztonság („Óh bár adna a Gazda patakom / sodrának medret, biztos úton / vinni tenger felé”) s a megszentelt mesterségbeli bizonyosság („bár verseim / csücskére Tőle volna szabva rim / előre kész, s mely itt áll polcomon, / szent Bibliája lenne verstanom”) utáni vágy nyilvánítja meg magát. A képességek és lehetőségek („régí hang”, „bátran” szólás) megtalálásának, visszanyerésének reménye a vers zárlatának többértelműségében összegződik. (A zárlat jelentőségére a versforma módosulása is rávall: az utolsó előtti sor – mely az égi és földi [ninivei] (8) viszonyoknak egyaránt kiszolgáltatott beszélő képét véglegesíti – 13 szótagos, tehát hangsúlyosan hosszabb, mint a többi, ötös és hatodfeles jambusi verssor.) A „beszéljek s meg ne haljak” vagylagossága számos értelmezési irányt megnyithat; most csak háromra térünk ki: 1. Profán, betű szerinti olvasatban e kettőség mindközönsségesen azt jelenti: az ember addig tud beszélni, amíg él, tehát a beszéd képességének kívánalma értelemszerűen foglalja magában

az életben maradás óhaját. 2. Nyelvfilozófiai hangsúlyokkal dolgozó értelmezések a nyelv világot létesítő, személyiséget alkotó (és a személyiségen túl terjeszkedő) hatalmának önmegnyilvánítására ismerhetnek itt rá; joggal. (Habár tagadhatatlan: a vers a nyelv előtti vagy mindenesetre a nyelvtől elválasztható szubjektum képzetéből indul ki – ami a patak mint „tévelygő ár” s az általa elsodort eszközök [sövény, jelzőkarók, gátak] egyszerűsítő kettősségében jelenik meg.) 3. Ha a „meg ne haljak” kifejezést, a „mielőtt egy mégvakabb és örök / Cethal szájában végkép eltűnök” sorokat is újraértve, metaforaként vonjuk be az értelmezésbe, úgy az ént elnyelő sötét a felejtés allegóriájaként válik olvashatóvá – a transzcendens jelentésirányokat a Kosztolányi-féle „nyelvi túlvilág” (a nyelvben kódolt emlékezettel azonosított halhatatlanság) jegyében téve értelmezhetővé.

A poétikai struktúra bonyolultságát (melyben talán csak a „hadsorba állván” militáris metaforikáját érezhetjük szervesen illeszkedőnek, fölösleges igényűnek) tovább fokozza a mű történeti helyének, helyzetének összetettsége. Hiszen benne egyaránt szóhoz, szerephez jut az ószövevényi Jónás-történetnek, a babitsi *Jónás könyvé*-nek, illetőleg az imabeszéd szöveghagyományának (mint architextuális folytonosságnak) az emlékezete. A versen ebben az értelemben mintegy áttörténik a hagyomány, s áttöri, de legalábbis áthatja a mondattani felépítményt is, mely a Babits-lírában is szokatlanul bonyolult, mívesen nehézkes, már-már küszködő lesz. (9)

S végül külön figyelmet érdemel a verset meghatározó szintaktikai és aritmetikai (!) összefüggések onto(teo)lógiai vonzatossága. A 26 soros vers mindössze két mondatból áll. Az első mondat a beszélő helyzetét rajzolja meg, a második Gazdáról s a Gazdához való viszonyról beszél. Az első mondat 6, a második 20 soros. A 6-ot 3,333...-mal kell fölszoroznunk ahhoz, hogy 20-at kapjunk. A két mondattani-szövegszerkezeti egységet összekapcsoló (elválasztó?), végtelenített viszonzszám így akár az ember és az emberföltötti (az Isten? a nyelv? a hagyomány?) közötti távolság földi (nyelvi?) eszközökkel át nem hidalható végtelenségére és/vagy a viszony kimeríthetlenségére, kifogyhatatlan gazdagságára mutathat vissza. (A 6-nak s a 6 és a 20 különbségének, a [7-est megkétszerező!] 14-nek a szimbolikájára csak utalni van érkezésünk.)

Olvasatunkban a *Jónás imája* – nyelvi-poétikai megalkotottságának összetettségénél fogva (mely a lírai imabeszéd európai hagyományát nyelvfilozófiai hangsúlyokkal s metapoétikus eréllyel képes újraírni) – a Babits-líra, sőt, a teljes huszadik századi magyar költészet kiemelkedő alkotása. A mű jelentősége felől, bár eltérő s esetenként széttartó interpretációs utakon közlekednek, a tankönyvi elemzések sem hagynak kétséget.

Az olvasásra kiválasztott s irodalomtanításunk gyakorlatában egyaránt széles körben használt négy tankönyv *Jónás imája*-elemzésének szempontrendszer- és beszédmódbeli különbségei, ha helyesen értjük a jelenséget, a hazai irodalomtudományos diszkurzusban lezajlott fordulatot(ka)t modellálják. A tankönyvírás mint „alkalmazott tudomány” horizontján téve megragadhatóvá, értelmezhetővé a különböző elméleti-módszertani pozíciók hatékonyságának, távlatosságának, „teljesítőképességének” különbözőségét.

Mohácsy Károly tankönyvének kanonikus pozíciója vélhetőleg még mindig túl erős ahhoz, hogy Babits-olvasatának mérlegelő vizsgálatát elmellőzhetnénk:

1939-ben függesztette költeményéhez a *Jónás imáját*, mely közvetlen líraiságában talán megrendítőbb, mint maga az egész epikus remekmű. Költészetének megújulásáért, újjászületéséért könyörög ez az ima, a Gazdához intézett fohász.

Két nagy mondatból áll a vers. Az első, hatsoros egységben a nagybeteg költő még a régi szavak hűtlenségéről panaszkodik, melyeket sorsának szétesése, partalanná válása hordalékként sodor magával, „mint a tévelygő ár az elszakadt / sövényt jelzőkarókat gátakat”. A következő, egy lélegzetvételnél hatalmas, ziháló versmondat (20 sor) mégis a bizakodást szólaltatja meg. Áradásszerűen ömlenek a sorok – átlépve gátakat, ritmikai egységek határait. A „kínoknak eleven süket és forró sötétjébe” már egyszer leszállt ember régi hangjait akarja megtalálni, azokat szeretné „hibátlan hadsorba” állítani. Bátran

és nem bujkálva kíván megszólalni újra. A közeli halál tudata is sürgeti, hogy most már nem rest szolgálként, hanem fáradhatatlanul kövesse a Gazda, az Isten parancsait, sugalmazását mindaddig, míg lehet, „míg az égi és ninivei hatalmak engedik”, hogy beszéljen s meg ne haljon. (10)

E mondatok a „hagyományos” irodalomértés minden fontosabb vonását magukon viselik. A legszembeütőbb a releváns értelmezői észrevételek s az irodalmi alkotást nyelvi létmódjában nem teljes komolysággal kezelő kitételek reflexiót nélkülöző keveredése. Az életrajzi kötöttségű szemléletmód, a mű jelentésirányait ideologikusan rögzítő szerzőközpontúság bizonyosan nem a leghatékonyabb hermeneutikai kellékek közül való. A többnyire az általános iskolai tanulmányokból hozott (s a művelt közvélemény által is támogatott), kevéssé szerencsés befogadói reflexek effajta megerősítése aligha szolgálja az értő olvasóvá nevelés elvi-eszmei ügyét. Mindezt az elemzés esszéisztikusan esztétizáló beszédmodora további súlyokkal terheli. (A korábbi kiadásokban még szereplő „rimánkodó fohász” stíluszavart hordozó tautológiája [a második mondatban] beszédes mozzanat [volt] ebből a szempontból.) A versnyelv által elmondottak értekező prózára „fordítása” (11) kétségtelenül könnyen befogadható (ezért látszólag „diáklarát”), ám legalábbis kérdéses didaktikai hozadékkal kecsegtető végeredményhez vezet.

A különben kitűnő tankönyvsorozatot jegyző Madocsai László kötetében a verset éppen csak érinti, éppen csak szóba hozza három összegző célzatú mondat:

Babits 1939-ben a Jónás imájával egészítette ki művét. Ez a verses fohászokodás már nem kötődik epikus szállal a cselekményhez. A költő leveti álarcát, vallomása az eszményekhez való ragaszkodás, az emberi helytállás tragikus szépségű dokumentuma. (12)

Az első két, tárgy- és tényszerű közlés-egység után az értelmező jellegű harmadik mondatban – Madocsainál szokatlan módon – ugyancsak impresszionisztikus esztétizáltság és reflektálatlan szerzőközpontúság talál egymásra. Miután itt elemzés nem fejlik ki, nekünk sincs mit elemeznünk. (A műelemzés elmaradása természetesen nem föltétlenül értékválasztásra mutat vissza: a Madocsai-könyvek, vállaltan és következetesen, az eleve szűkre vont tankönyvi terjedelmi keretek minél takarékosabb, minél lényegérzékenyebb kitöltésére törekednek; hangsúlyozzuk: többnyire rokonszenves szakszerűséggel.)

Eisemann György, H. Nagy Péter és Kulcsár-Szabó Zoltán közös munkája (az idézett rész egyéni szerzősége jelöletlen) jóformán csak terjedelmét tekintve rokonítható a Mohácsy Károlyéval:

A Jónás könyvét kiegészíti a Jónás imája, amely az előbbi mű megjelenése után egy évvel csatlakozik a főszoveghez. A vers a szavak elbizonytalanodásával indul („Hozzám már hűtlen lettek a szavak”), majd a beszélő az én és a szavak viszonyát teszi kérdéssé. A második, hosszú mondat óhajító retorikája a biztonság utáni vágy megfogalmazása. Jónás történetének felvillantása hasonlatban szerepel, amiből arra lehet következtetni, hogy a beszélő nem azonos a bibliai alakkal. A régi hang megtalálásának keresé-

„Szomorúan tankönyv-centrikus pedagógiai kultúránk” (s benne irodalomtanításunk) szemléletmódszertani dilemmái jó ideje képezik – amennyire hangos, éppen annyira visszhangtalan – viták tárgyát. Egyrészt nélkülözhetetlen, hogy legyen bátorságunk eltekinteni a kánonoktól (s magyartanárként képességünk ki-kitekinteni a tankönyvi kánonból és módszertanból). Másrészt, számolva a tankönyvre hagyatkozó oktatás mégiscsak uralkodó hagyományával, újra és újra tudatosítanunk kell magunkban, mennyire nem mindegy, hogy milyen is az a tankönyv, amelyre hagyatkozunk, illetve milyen mértékben és miféle reflektáltsággal hagyatkozunk is arra.

se azonban összefonódik a cethal-kalanddal: a beszélő nagyobb próbát állt ki, mint Jónás. A halál közelsége szintén a bibliai történet felől deformálódik („örök / Cethal szájában végképp eltűnök”). A vers végén a lírai alany státusa a szavakkal és egyáltalán a beszéddel azonosul, sőt a beszéd a záró sorban a halál ellentétéként, az élet helyett áll. Babits alkotása ily módon a nyelvet teszi meg a létezés alapjává: a nyelvet, az életet azonban nem beszélőjétől származik („Töle volna szabva rim / előre kész”, „szent Bibliája lenne verstanom”, „mint Ő sugja”). Ezért a beszéd maga túlmutat használóján: a beszélő léte a nyelv függvénye lesz. Nem véletlen tehát, hogy a régi hang keresése összefonódik Jónás történetével. Innen olvasva a Jónás könyve nem más, mint a hang megtalálásának, a hagyomány beszédének allegóriája, a lírai én léteülésének egyik (itt kintüntetett) lehetősége. (13)

Ebben az interpretációban a terminushasználatban is jelentkező szakszerűség kítüntetett esetére ismerhetünk. A művel itt érezhetően a hazai műértelmező kultúra nyelvi-hermeneutikai fordulatai utáni gondolkodásmód létesít dialógust. A szövegeközpontú (s nyelvi érdekű) értelmezői eljárások eredménye szoros olvasat, koherens értelmezés lesz – egyedül a történeti összefüggések, a szövegek közötti vonatkozások főlemlítését hiányolhatjuk.

Pethőné Nagy Csilla elemzése (szövegszerűen is) több ponton hagyatkozik az iménti értelmezés belátásaira (avagy a két könyv közös, meg nem jelölt forrásból merít):

A Jónás imája egy évvel a Jónás könyve megjelenése után keletkezett. Első személyű megszólalása azt teszi nyilvánvalóvá, hogy Babits az Úr engedetlen követének alakjában önportréját rajzolta meg. A testre szabott kispóféta-szerep a főszöveghez kapcsolt versben vallomásos közvetlenséggel szólal meg. Olyan, elemi történésként felszakadó fohászként, amelyben a régi hang megtalálásának a vágya és a Gazda ajándékozta mederben való szólás igénye jelenik meg. A költői én a személyiség határainak fellazulásáról, a szavakat megtartó erő „hütlenségéről”, a nyelv otthonosságából való kiesettségről beszél (Mártonffy Marcell). Önvizsgálatához most is a Biblia nyújt tükröt és mértéket („szent Bibliája lenne verstanom”). A Biblia mint verstan azonban többet jelent poétikai tartószervezetnél. Megtartó erőt, létszerkezetet, a pusztulásnak és a káosznak ellenszegülő elvont világtörvényt. A Gazdát megszólító beszélőnek az Úr teremtményei iránti rokonszenvére hivatkozó érvelése ismerős lehet az olvasónak a Zsoltárok könyvéből vagy Balassi Adj már csendességet című verséből. Az ima első két sora az öszövettségi Jób könyvére utal: „atyámfiak hütlennül elhagytak mint patak, a mint túlradnak medrükön a patakok” (Jób 6.15.). A bibliai szövegben Jób, az igaz ember ártatlanságának tudatában panaszkodik barátok hütlenségét. Babits verséből a panasz mellett az önvád is kihallható. A költeményben a lírai én helyzete magával a beszéddel azonosul, a beszéd pedig a záró sorban – az élet helyett áll. Így a vers a létezés alapjává végső soron a nyelvet, a költői beszédet teszi meg, mivel a beszélő létét a nyelv függvényének mutatja. E tapasztalatból visszaolvastva a Jónás könyve a hang megtalálásának, a hagyomány beszédének allegóriájaként is olvasható. (14)

Az elemzés nem marad adós azzal sem, aminek elmaradását fent még szóvá tehetjük: a versre történeti horizontot nyit, s a szöveget kifejezett intertextuális hálóba vonva (*Zsoltárok könyve*, Balassi, *Jób könyve* [a *Gazda* toposzt játékba hozó, egyéb Babits-versekről, furcsamód, itt sem esik szó]), szakirodalmi hivatkozással is élve (Mártonffy Marcell) mutat példát az adott határok közt lehetséges, magas szintű interpretációra. Ily módon e passzust a tárgyaltak közül a legproduktívabb, legtávlatosabb – mert az elemzett mű legtöbb összetevőjét, mintegy a „szavak szemszögéből” (15), szóra bíró – tankönyvírói teljesítménynek ítéltük.

Irodalomértésünk fordulatai (előbb Németh G. Béla, majd mindenekelőtt Kulcsár Szabó Ernő iskolateremtő és rekanonizáló munkájához köthetően) az elmúlt évtizedekben alapjaiban rendezték át a nyelvi műalkotásokról folytatható szakmai diszkurzus módjait, lehetőségeit, esélyeit. Dolgozatunk e részében a Mohácsy-féle, hagyományosnak mondható tankönyvi elemzői szemléletmód és beszédforma s az Eisemann–H. Nagy–Kulcsár-Szabó szerzőhármassal, illetve a Pethőné Nagy Csilla nevével jelzett teljesítményben alakot öltő tudományosság módszertani különbségeire próbáltuk ráirányítani az olvasó figyelmét. A módszertani különbségeken keresztül pedig a sikeres szaktárgyi alkalmazhatóság eltérő feltételeit igyekeztünk nevesíteni.

„[S]zomorúan tankönyv-centrikus pedagógiai kultúránk” (16) (s benne irodalomtanításunk) szemléleti-módszertani dilemmái jó ideje képezik – amennyire hangos, éppen

annyira visszhangtalan – viták tárgyát. Egyrészt nélkülözhetetlen, hogy legyen bátorságunk eltekinteni a kánonoktól (s magyartanárként képességünk ki-kitekinteni a tankönyvi kánonból és módszertanból). Másrészt, számolva a tankönyvre hagyatkozó oktatás mégiscsak uralkodó hagyományával, újra és újra tudatosítanunk kell magunkban, mennyire nem mindegy, hogy milyen is az a tankönyv, amelyre hagyatkozunk, illetve milyen mértékben és miféle reflektáltsággal hagyatkozunk is arra.

Jelen dolgozat nem annyira válaszok keresésében, mint inkább kérdések tisztábbá tételében látta feladatát. Kérdések nyilván maradtak, s e szöveg nyomán talán fölvetethetők újabbak is. Ám azokkal számolnunk már végképp eltűzött ambíció volna.

Ki akarna Carlos Argentino Daneri sorsára jutni? (17)

Jegyzet

(1) Heidegger, Martin (1994): „...költőien lakozik az ember...” Ford. Szijj Ferenc. In uő: „...költőien lakozik az ember...” Válogatott írások, vál. és szerk. Pongrácz Tibor, T-Twins-Pompeji, Budapest – Szeged. 194.

(2) Szerb Antal (1981): Babits Mihály összes versei. In uő: *Gondolatok a könyvtárban*. Magvető, Budapest. 458.

(3) Bálint György: Jónás példája [1939]. In Pók Lajos (szerk. 1983): *Babits Mihály száz esztendeje*. Kritikák, portrék. Gondolat, Budapest. 246.

(4) Ilyen munkák például: Melczer Tibor (szerk. 1993): Babits Mihály: *Jónás könyve és más költemények. Pályakép versekkel*. IKON, h. n. 106–107. Sipos Lajos (1994) Babits Mihály: Jónás imája. In *99 híres magyar vers*. Móra, Budapest. 321–326.

(5) Lásd pl.: Kulcsár Szabó Ernő: Költészet és dialógus. A lírai művek befogadásának kérdéséhez, in: Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (szerk. 1998): *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. Anonymus, Budapest. 18. Figyelemre méltó ugyanakkor a parafrázisba ködolt laudáció, az intertextusokra bízott hommage ünnepi aktusainak száma is – a közelmúlt lírájából, példaképpen, csak két Kovács András Ferenc-versre utalunk: a *Babitsolás* (Egy lírikus epilógia) kitüntetetten a *Balázsolás*, az *Esztergom, Előhegy, augusztus* (Babits-centenáriumra) pedig elsősorban épp a *Jónás imája* verstani, modális és motivikus fölledésével vélte megidézhetőnek a szerző szellemét, szellemiségét. (A Babitsnál Istent jelölő Gazda toposz visszavonatkoztatása a mester-ként laudált költőre akár blaszfémikus és/vagy mulatságos műveletté is válhatna – ha a nyelvi-poétikai megalkotottság nem oly rendkívül magas fokán történe, mindkét esetben.)

(6) A szakrális/spirituális kommunikáció ősi beszédaktusaként értett ima műfaji s műfajttörténeti definiálhatóságához lásd: Lovász Irén: Az imáról. In uő (2002): *Szagrális kommunikáció*. Európai Folklor Intézet, Budapest. 24–35. Tárgyunkból kivezető következtetéseknek nyújtana alapot az ima személyesebb, esszéisztikusabb, esetenként líraibb értelmezésével szembesülnünk; Pilinszky János például több cikkében is a szeretet nyelvként (!), metanyelvként (nyelvek fölött álló nyelvként), sőt az emberiség anyanyelveként (mely a Bábel utáni időkben is

sértetlenül rendelkezésünkre áll) írja körül az imádságot stb.

(7) Friedrich Schleiermacher meghatározása az egyes emberre; idézi: Frank, Manfred: A szöveg és stílusa. Schleiermacher nyelvelmélete. In uő. (2001): *A stílus filozófiája*. Janus/Osiris („Orbis Universitatis. Irodalomtudomány”), Budapest. 21.

(8) A „nivei hatalmak” mint nem-égi, azaz földi/emberi/emberhez kötődő erők e ponton az énnél hatalmasabb nyelv jelölőjeként is dekódolhatók (jöllehet a befogadás, nem minden ok nélkül, rendszerint a harmincas évek katonapolitikai viszonyaira, a vers keletkezési idejének történelmi kontextusára érti rá e megnevezést); vö. pl.: „a nyelvi világnézet viszonylagos fölényben van a beszélő terveihez képest” – Frank: Az individuum archeológiája. Sartre Flaubert-jának hermeneutikájáról. In uő. i. m., 55. old.; illetve: „az individuum csak azt mondhatja, amit számára a nyelv grammatikája lehetővé tesz” – Frank Mi az irodalmi szöveg, és mit jelent annak megértése? In uő. i. m. 123.

(9) A szintaxis poétikájához lásd: Melczer, i. m. 106.

(10) Mohácsy Károly (2005): *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*. Krónika Nova, Budapest. [Második átdolgozott kiadás], 226. (Kiemelések az eredetiben – H. T.)

(11) Vö.: „A világ legszebb versei prózában mind elfelejtett novellák volnának.” Gárdonyi Géza (1974): *Titkosnapló*. Szépirodalmi, Budapest. 65.

(12) Madocsi László (2004): *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*. Átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 242.

(13) Eisemann György – H. Nagy Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán (1999): *Irodalom tankönyv 16–17 éveseknek*. Korona, Budapest. 213. (Kiemelések az eredetiben – H. T.)

(14) Pethőné Nagy Csilla (2004): *Irodalomkönyv 11*. Korona, Budapest. 407. (Kiemelések az eredetiben – H. T.)

(15) Michael Riffaterre kifejezése; idézi: Man, Paul de (2002): *Hypogramma és inskripció*. In uő. *Olvasás és történelem*. Válogatott írások, vál. Szegedy-Maszák Mihály. Ford. Nemes Péter. Osiris. Budapest. (Osiris könyvtár. Irodalomelmélet). 424.

(16) Arató László (2002): Egy tudós hályogkovács esete a magyartanítás elfedett válságával. *Iskolakultúra*, 9, 105.

(17) Borges *Az Alef* című elbeszélésének Borges nevű elbeszélője reagál így az említett szereplő lelkesült eszmefuttatására: „Ezeket a gondolatokat

olyan sutának találtam, kifejtésüket pedig olyan üresnek és dagályosnak, hogy rögtön úgy éreztem, valami közülük van az irodalomhoz; meg is kérdeztem tőle, miért nem veti papírra őket.” (Benyhe János fordítása)

A Gondolat Kiadó könyveiből